

Van twee kanten Indisch

Twee Joodse families in 100 jaar koloniale geschiedenis

In theorie hadden mijn ouders elkaar in 1947 in het opkomende Indonesië kunnen leren kennen. In werkelijkheid lagen hun werelden veel verder uit elkaar en bevonden zij zich bovendien in een heel ander deel van de archipel. Mijn moeder was de dochter van de president van het hof van justitie in Makassar op Celebes, terwijl mijn vader tijdens de Politionele Acties op Oost-Java was gelegerd. Dat zij elkaar decennia later toch hebben gevonden, brengt twee families met een meervoudige band met Nederlands-Indië samen.

In Joodse termen zou je kunnen zeggen dat ik gezegend ben met een goede Indische afkomst van beide kanten. Zowel van vaders- als van moederszijde hebben meerdere personen in de Oost vertoefd. Dat geeft een zeer uiteenlopende palet aan verhalen waar ik mee ben opgegroeid: van de oprichter van een Nederlands-Indische handelsmaatschappij tot warme vriendschapsbanden met Javaanse prinses en van internering in Jappenkampen tot deelname aan de Politionele Acties. Een geschiedenis die honderd jaar omspannt.

Oprichter van de Jasumij

Van mijn ouders heeft mijn moeder, Netty Hijmans, de sterkste band met de voormalige kolonie. Je doet haar nog altijd een groot plezier met een feestelijke rijsttafel of een bezoek aan de Pasar Malam in Den Haag. De geuren en de klanken zijn een herinnering aan haar jeugd.

Netty is in 1939 geboren in Garoet, een provinciestad in het zuidwesten van Java. Zij was het vierde en jongste kind van Hugo Robbert (Bob) Hijmans (1900-1980) en Johanna (Jo) Loncq de Jong (1904-1993). Bob Hijmans was rechter. Dat hij daar zat was niet helemaal zijn eigen vrije keus. Het Nederlandse systeem en zijn afkomst hebben hem naar Nederlands-Indië gedreven.

Die geschiedenis begint bij Bobs grootvader, Jacobus Hijmans (1816-1896). Begonnen als winkelier in Amersfoort had Jacobus zich opgewerkt

Jacobus Hijmans geschilderd door Jozef Israëls, ca. 1870. [Gemeentemuseum Den Haag]

tot succesvol zakenman. Rond 1850 richtte hij in Semarang de Java-Sumatra Handels Maatschappij op. Deze maatschappij, beter bekend als de Jasumij, zorgde voor de verscheping van goederen tussen Nederland en Nederlands-Indië. Het had onder meer handelskantoren in Rotterdam en Batavia.

Na twintig jaar in de Oost keerde Jacobus op 47-jarige leeftijd als geslaagd zakenman terug naar Nederland. Een schip met zijn persoonlijke eigendommen werd vooruit gestuurd, maar zou de eindbestemming nooit halen. Het is tijdens de overtocht op de klippen gelopen en vergaan. Van het oriëntaalse interieur dat ongetwijfeld mee naar Nederland had moeten komen, was dus niets meer over.

Evengoed was Jacobus nog altijd een bemiddeld man. Hij trouwde de veel jongere Estella Hertzveld (1837-1881), een nationaal geroemde dichteres, en vestigde zich in Arnhem, waar zes kinderen werden geboren.

Of Jacobus zijn kleinzoon Bob heeft geïnspireerd om naar de Nederlandse kolonie te gaan is niet met zekerheid te stellen. Wel kan worden aangenomen dat zijn kapitaal, of eigenlijk het verdwijnen daarvan, ertoe heeft geleid dat Bob Indisch recht is gaan studeren.

Bobs vader, Hugo Siegfried Johan Hijmans (1867-1944), had een mooie erfenis gekregen, waar hij goed van kon leven. Met dat geld heeft hij op zeker moment aandelen gekocht in de berging van de Lutine, het 18e-eeuwse Franse oorlogsschip dat beladen met goud voor de kust van Ter-schelling is vergaan. De expeditie om het schip te bergen ging failliet, waarmee het belegde kapitaal in één keer was verdampt. Als gevolg daarvan kon Bob tijdens zijn studie rechten in Leiden enkel zijn droom om rechter te worden verwezenlijken met behulp van een overheidstoelage. Zo'n toelage werd toegekend onder strikte voorwaarden. Zo zou de student naast Nederlands recht zich ook in het Indisch recht moeten bekwalen en verplichtte zich om uitgezonden te worden naar de Oost.

Rechter op Java en Sumatra

In 1927 was de studie afgerond. Bob trouwde in april van dat jaar en twee weken later ondernamen de pasgehuwden de overtocht. Als 'jongste bediende' in de rechtbank begon Bob als hulp van de landraad in Garoet. Om promotie te kunnen maken moest hij telkens verhuizen. Zo kon hij langzaam opklimmen tot voorzitter van de landraad. Na Garoet volgde Semarang, Kendal en Poerwokerto. In 1934 mocht het gezin met verlof naar Nederland, om daarna weer door te gaan in Koedoes, Rendeng, terug naar Koedoes en tenslotte eindigde de Javaanse rondedans weer in Garoet, waar Netty werd geboren.

De vele verhuizingen hadden als consequentie dat Bob zich steeds de plaatselijke adat, het streekgebonden recht, eigen moest maken. Om met de voorgeleide verdachten te kunnen communiceren leerde hij bovendien verschillende dialecten Javaans.

Tijdens een zitting zaten de rechters en andere ambtsbekleders achter een lange tafel. De verdachten zaten voor de tafel op hun hurken op de grond. De familie van de verdachte zat doorgaans ook in de zaal; de vrouwen niet zelden met een zogend kind aan de borst.

In 1939 vertrok het inmiddels voltallige gezin naar Medan, de grootste stad op Sumatra. Hier werd Bob lid van de Raad van Justitie, een belangrijke stap in zijn carrière.

De kinderen groeiden op in een veilige omgeving, want zelfs het geliefde Javaanse kindermisje Jowie was meeverhuisd. Dat gevoel van veiligheid verdween met de toenemende dreiging van een Japanse invasie.

Netty Hijmans in de kinderwagen met haar moeder en broers: Rob, Philip en Floris, Garoet 1939. [Collectie Netty Metz-Hijmans]

Javaanse vorstenlanden

In de familie van mijn vader was inmiddels een heel andere relatie met Nederlands-Indië gegroeid. Mijn grootvader, Theodoor Maurits Metz (1890-1978), had in de jaren '20 en '30 hechte vriendschapsbanden opgebouwd met enkele prinses uit de Javaanse Vorstenlanden.

In het zuiden van Java liggen vier semi-autonome vorstendommen die samen de Vorstenlanden vormen. Dat is het restant van een ooit machtig sultanaat. Het Nederlandse koloniale bewind beperkte de macht van de sultan tot een klein gebied en deelde dat vervolgens op tussen vier rivaliserende families. Als toppunt van de verdeel-en-heerspolitiek moesten de vier vorstendommen samen twee hoofdsteden delen, Djokjakarta en Soerakarta (het huidige Solo).

Theodoor Metz had in Den Haag een jonge prins leren kennen, Raden Mas Noto Soeroto, een telg uit het vorstendom Pakoealaman. Hij was naar Nederland gestuurd om rechten te studeren, maar raakte steeds meer in de greep van het Javaans nationalisme. Hij was voorstander van een grotere autonomie van Java binnen het Nederlandse koninkrijk. Het ging hem dus zeker niet om volledige loskoppeling van Nederland.

Samen met andere Javanen uit de betere kringen organiseerde hij het Nederlandsch-Indonesisch Verbond, dat voordrachten en Javaanse dansen en muziekkuitvoeringen verzorgde. Daarnaast schreef hij politieke pamfletten, verzorgde lezingen en schreef hij diverse dichtbundels. Met zijn politieke en culturele engagement verzamelde hij een grote groep sympa-

thisanten om zich heen, waaronder Isaac Israëls, Frederik van Eeden, Jaap Kunst, Piet Moojen, en vele anderen.

In 1927 en 1929 verzorgde het Nederlandsch-Indonesisch Verbond uitvoeringen aan het door Theodoor Metz opgerichte *Holland-Instituut* aan de Universiteit van Frankfurt am Main. Frankfurt was de thuisbasis van Theodoor, waar hij de leiding had over de Nederlandse Kamer van Koophandel voor Duitsland. Ter promotie van de 'Nederlandse' cultuur liet hij het Javaans gezelschap overkomen.

De uitgesproken interesse van Theodoor voor de Javaanse cultuur bleef niet onopgemerkt. In 1930 ontving hij van het Gouvernement van Nederlands-Indië een invitatie voor een studiereis naar de Nederlandse kolonie. De reis was in eerste instantie bedoeld om de Duitse markt te interesseren voor Indische producten. Daarnaast werd Theodoor gevraagd om economische voordrachten en cursussen te verzorgen aan de hogescholen van Weltevreden (een voorstad van Batavia) en Bandoeng.

Afgezien van de heen- en terugreis (van elk een maand) duurde het verblijf drie maanden. In een van dag tot dag uitgewerkt reisprogramma is te zien dat vele plaatsen en instanties op Java, Sumatra en Bali zijn aangedaan. Op het programma stonden de haven van Batavia, de Javaanse Bank, thee-, kapok-, tabak-, cacao- en kinabedrijven, een petroleumraffinaderij en veel meer. Daarnaast was ruimte voor musea en (volks-)cultuur.

Theodoor was een begaafd amateurfotograaf en maakte gedurende de reis vele opnames. Daarbij valt op dat hij een goed oog had voor de lokale cultuur en gewoonten. Een aantal foto's is later geëxposeerd in het Nederlands Instituut voor de Tropen in Amsterdam. In het reisprogramma is te zien dat in Soerakarta van de planning werd afgeweken. Hier bleef Theodoor een dag langer dan gepland. Op voorspraak van Noto Soeroto kon hij op audiëntie bij de vorst Mangkoe Nagoro VII. Theodoor raakte geïnspireerd door de bedachtzame vorst. Terug in Nederland besloot hij een studie te maken van de staatshuishouding van het vorstendom Mangkoe Nagaran. Dit resulteerde in het boek *'Het vorstendom Mangkoe Nagaran'*, dat in 1931 in het Duits en in 1939 in het Nederlands werd uitgegeven.

De vriendschap met de prins en de vorst bleef ook in de jaren daarna innig. Noto Soeroto keerde in 1932 terug naar Java om daar zijn politieke idealen te verwezenlijken. Om in zijn levensonderhoud te voorzien werd hij de persoonlijk secretaris van zijn goede vriend Mangkoe Nagoro VII.

Bij zijn vertrek uit Nederland in 1932 heeft Noto Soeroto deze foto van zijn gezin met een persoonlijke groet aan Herta en Theodoor Metz gegeven. [Collectie Daniël Metz]

Bij zijn vertrek uit Nederland had Noto Soeroto zijn Nederlandse vrouw en drie kinderen achtergelaten. Het lijkt er op dat mijn grootouders (inmiddels verhuisd naar Den Haag) de rol van toezienend voogd op zich hebben genomen. Dat blijkt onder meer uit een brief van de hbs van mijn vader, waarin niet alleen zijn studieresultaten worden besproken, maar ook de prestaties van de oudste zoon Rawi Noto Soeroto.

De vriendschapsband tussen Theodoor en Mangkoe Nagoro VII blijkt onder meer uit bewaard gebleven correspondentie. In 1939 leverde Theodoor nog een bijdrage aan het Triwinidoe-gedenkboek ter ere van de 24-jarige regeerperiode van de vorst. Twee jaar eerder had de vorst Nederland bezocht, ter gelegenheid van het huwelijk van prinses Juliana met prins Bernhard. Tijdens dat bezoek is zeker ook een ontmoeting geweest tussen de twee oude vrienden. Van dit bezoek dateren zeer waarschijnlijk twee traditionele Javaanse krissen die nog altijd in ons familiebezit zijn.

Japanse bezetting

Aan het begin van de jaren '40 groeide zowel in Nederland als in de kolonie de angst voor een vijandige invasie. Japan had al grote delen van China en Korea veroverd en liet nu ook haar oog vallen op de rijke cultuurgronden van Nederlands-Indië.

In Medan werden, net als in de hele kolonie, burgermilities opgericht, om in geval van een invasie het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL) bij te staan. Ook Bob Hijmans werd in uniform gehesen. Al snel bleek hij helemaal niet geschikt voor enige fysieke inspanning. Hij kon maar beter als jurist zijn steentje bijdragen bij de handhaving van recht en orde.

Het feit dat grootvader Hijmans tijdens de Japanse bezetting geen uniform droeg, heeft mede zijn leven gered. Kort na de Japanse bezetting, in maart 1942, zijn alle militairen en burgermilities als krijgsgevangenen naar Thailand en Birma verscheept om daar onder vreselijke omstandigheden aan de beruchte spoorlijn te werken. Dat had de rechter zeker niet overleefd.

In april 1942 moest het gezin Hijmans huis en haard verlaten. Mannen en vrouwen werden apart van elkaar geïnterneerd. De vier kinderen Hijmans mochten in eerste instantie bij hun moeder blijven. Zij kwamen terecht in Poeloe Brayan, een complex oorspronkelijk bestemd voor inheems personeel van de Deli Spoorweg Maatschappij, zo'n vijf kilometer ten noorden van Medan. Netty was toen tweeënhalf jaar oud. Van schrik kon zij het eerste halve jaar van de internering geen woord uitbrengen. Alleen wanneer haar moeder of haar oudste broer, Rob, aanstalten maakten ergens naartoe te gaan, riep zij met uitgestrekte armen: 'Mee!'

Ook in de jaren daarna moest Netty zich gedeisd houden. Als zij iets deed wat de Jap niet beviel, kon haar moeder daarvoor een afranseling met de koppelriem verwachten. Een hele verantwoordelijkheid voor een klein meisje.

Dat de erbarmelijke woonomstandigheden nog slechter konden, merkten de vrouwen toen zij in april 1944 werden overgeplaatst. Een volgepakte trein bracht hen naar Aik Paminke bij Rantau Prapat, midden in de Sumatraanse jungle. Het kamp bestond uit een rij *hongs*, eenvoudige barakken van 40 meter lang. De tropische regens veranderden het kampterrein in blubber, er was nauwelijks nog kleding om te dragen en de voedselrantsoenen werden steeds kleiner.

Na drie kampjaren moesten alle 'mannen' van boven de tien jaar plotseling het vrouwenkamp verlaten om voortplanting van de Europeanen te voorkomen. Rob Hijmans, de oudste zoon, had al eerder het kamp moeten verlaten. Nu was het de beurt aan Philip en Floris. Het afscheid moet hartverscheurend zijn geweest. In colonne marcheerden de jongens af, de jungle in. Het onvoorstelbare toeval wilde dat alle drie de jongens in het

mannenkamp bij hun vader zijn gekomen. Onder zijn bescherming hebben zij de kamptijd overleefd.

Het mannenkamp, Si Rengo Rengo, bevond zich op 15 kilometer afstand van de vrouwen. Bob had daar zijn rol als rechter weer opgepakt. Er was een kamprechtbank waar onderlinge geschillen werden beslecht. Zo was er de zaak van een kip die geen luizen uit de klamboe van een kampgevangene wilde pikken. De eigenaar van de kip had vooraf als betaling een hand rijst gekregen. De kip was volgevreten en weigerde dienst. Was de eigenaar nu verantwoordelijk voor de wanprestatie van de kip?

Op 15 augustus 1945 capituleerden Japan, nadat twee atoombommen de steden Hiroshima en Nagasaki hadden weggevaagd. *'Het was de snelste manier om Japan op de knieën te krijgen'*, meent mijn moeder. *'Als de oorlog nog enkele maanden had voortgeduurd, waren we er geen van allen meer geweest'*.

Terug uit de kampen moest Bob gelijk weer aan de slag in de rechtbank om Japanse oorlogsmisdadigers te berechten. Het veroordelen van zijn onderdrukkers zal hem zeker voldoening hebben gegeven.

Politionele Acties

De oorlog in Europa eindigde een half jaar eerder dan in Azië. Het gezin Metz was net teruggekeerd uit Theresienstadt, letterlijk met de oproep voor een enkele reis Polen nog op zak.

In Nederland begon de wederopbouw, maar tegelijk rommelde het in de Indische kolonie. Alle jongemannen van rond de 20 jaar werden opgeroepen voor militaire dienst, zo ook mijn vader, Hans Metz (1925-2011). Pogingen van zijn vader om op grond van de recente oorlogservaringen vrijstelling te krijgen werden afgewezen. Wel kreeg Hans de tijd om zijn gemiste middelbare schooljaren versneld te doorlopen: drie lesjaren hbs plus eindexamen in één jaar.

In november 1946 werd Hans ingelijfd bij het Regiment Prinses Irene en begon zijn opleiding als radiotelegrafist in een kazerne bij Arnhem. Na enkele maanden training vertrok hij met de Zeven December Divisie op de Tabinta naar Semarang op Java.

Volgens de literatuur is de 'herovering' van Java in de daarop volgende maanden voorspoedig verlopen. Welke rol mijn vader bij deze militaire opmars heeft gespeeld is niet duidelijk. Hans was radiotelegrafist, een positie die hij zelf erg kwetsbaar vond. De telegrafist heeft een zware zendkast op zijn rug en loopt meestal in de achterhoede. Hans liep liever

Hans Metz in uniform met enkele locale kinderen, waarschijnlijk in Blitar, circa 1948.
[Collectie Daniël Metz]

voorop. Het was beter actief te patrouilleren, dan passief af te wachten, met de kans dat de vijand je overmeestert. Dat is één van de weinige persoonlijke verhalen die hij heeft verteld. Zijn Indische dienstitijd ervoer hij als groter trauma dan de Nazi-tijd, waarbij hij 'slechts' slachtoffer was. Nu stond hij, zeer tegen zijn zin, in de rol van overheerser, die moest beslissen over het lot van anderen.

Voor geestelijke bijstand was Hans aangewezen op christelijke geestelijken die met het leger meetrokken. Als ik mij goed herinner was er een ruimdenkende aalmoezenier met wie Hans goed kon opschieten en die als zijn vertrouwenspersoon fungeerde.

Dat Hans Joods was moet bij het leger bekend zijn geweest. In Nederland is hem bij zijn uitrusting namelijk een kleine legersidoer meegegeven. De sidoer is in 1941 in de Verenigde Staten gedrukt en heeft mogelijk eerder de invasie van Normandië meegemaakt.

Na de militaire herovering van Java zijn de militairen in kleine eenheden over het eiland verspreid. Hans moest met zijn eenheid een corridor tussen Soerabaja en Blitar in het zuidoosten van Java veiligstellen. Er moest veel worden gepatrouilleerd. Eén van de herinneringen die is overgedragen betreft zo'n patrouille. Op een nacht was bivak gemaakt in

de jungle. Eén van de begeleidende inheemse militairen (mogelijk van het KNIL) sprong midden in de nacht van zijn brits, rende naar buiten en begon te schieten. Het was stikdonker. Er was niets te zien. De volgende ochtend werden de levenloze lichamen gevonden van vijandige sluipschutters die het kampement tot zeer nabij waren genaderd.

Uit de nalatenschap van Hans zijn recent enkele fotoalbums en luchtpostbrieven van zijn Indische diensttijd opgedoken. Ze geven een beeld van stoere soldaten in een haast idyllisch tropische omgeving. Bij één foto van koel verpozen bij een tropische waterval staat: *'5 oktober 1948, nieuwjaar 5709'*. Een zeldzame Joodse verwijzing.

Uit de foto's en brieven blijkt dat de militairen in Blitar en andere grote plaatsen werden opgevangen door Nederlandse families. De namen Van der Waal, Scholten en Gerritsen komen voor. Het is ogenschijnlijk een onbezorgde tijd. Maar er zijn ook foto's van militaire begraafplaatsen met rijen houten kruizen. De namen J. van Beek en P. Jacobsen zijn leesbaar. Op één foto neemt Hans afscheid van zijn gesneuvelde kameraden. Dat was ook deel van de realiteit.

Uiteindelijk zou Hans bijna drie jaar in de tropen doorbrengen. In mei 1950 bracht de Koninklijke Rotterdamse Lloyd hem terug naar Nederland. Eindelijk kon Hans zijn inmiddels tweemaal onderbroken leven oppakken. Officieel bleef de dienstplicht van kracht, totdat deze in oktober 1960 formeel werd beëindigd. Jaren later werd hem van overheidswege een lintje aangeboden voor verrichte diensten voor het vaderland. Hans heeft het lintje geweigerd.

De laatste jaren op Celebes

In 1947 woonde Netty in Makassar op Celebes. Na de Japanse capitulatie was Jo Hijmans met de kinderen naar Nederland gegaan om te recupereren. Bob volgde enkele maanden later. Maar hij had nog dienstjaren in de rechtelijke macht te vervullen en solliciteerde op de positie van president van het hof van justitie in Makassar. Hij kreeg de functie en het gezin vertrok weer richting de Oost.

Als president van het hof beschikte Bob Hijmans over een auto met chauffeur. De auto had het kenteken DD3. De chauffeur van de kardinaal had kenteken DD4 en meende dat zijn baas hoger in rang stond en daarmee recht had op een lager nummer. Het maakte Bob niet veel uit en hij wisselde zonder probleem de nummerplaten. Zijn eigen chauffeur was daarover zeer ontstemd.

Bob Hijmans (zittend midden vooraan) met medewerkers van het hof van Justitie in Makassar, circa 1950. [Collectie Daniël Metz]

In december 1949 droeg Nederland, onder druk van de Verenigde Naties, de soevereiniteit over aan de regering van Indonesië. De Nederlandse militairen maakten zich klaar voor de aftocht. Het werd er niet veiliger op. De Tantara, het officiële Indonesische leger, was nog enigszins te vertrouwen, maar er waren veel opstandelingen, de zogenaamde 'ploppers', die op eigen houtje opereerden.

In Makassar nam de Tantara de macht over. Een groepje van tien militairen werd ingekwartierd in de garage van het gezin Hijmans. Op zich was dit al een bedreigende situatie, maar zij hielden in ieder geval de ploppers op afstand.

Eén keer ging het fout. Enkele ploppers drongen het huis binnen en hielden Bob onder schot. Zij hadden het waarschijnlijk op zijn auto voorzien. Zijn echtgenote, Jo, ging tussen hem en de schutter staan en siste: 'wegwezen'. Een vrouw zouden ze niet zo snel iets aandoen. Daarin kreeg zij gelijk.

Na de feitelijke machtsoverdracht bekoelden de relaties tussen Indonesië en de voormalige kolonisator snel. Nederland weigerde Papoea Nieuw-Guinea op te geven, waarop Soekarno als represaille alle Neder-

Netty Hijmans met haar ouders in 1946. [Collectie N.J. Metz-Hijmans]

landse ambtsbekleders het land uitgooide. In 1951 werd ook Bob Hijmans de wacht aangezegd. Voor de laatste maal maakte het gezin zich klaar voor de overtocht. Huisraad en banktegoeden moesten achterblijven. Voor de tweede keer (de eerste keer was tijdens de Japanse bezetting) raakten ze alles kwijt. In Nederland wachtte een nieuwe start.

Mijn ouders zouden elkaar pas jaren later leren kennen. Zij hadden allebei een heel andere weg bewandeld, maar deelden de herinnering aan het leven in de Indische tropen.

Literatuur

- R. Karels, *Mijn aardse leven vol moeite en strijd. Raden Mas Noto Soeroto, Javaan, dichter, politicus (1888-1951)* (Leiden 2010).
- D.M. Metz, Hertzveld, Estella Dorothea Salomea, in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*.
- Th.M. Metz, *Java-Sumatra-Bali* (Leipzig 1932).
- Th.M. Metz, *Het vorstendom Mangkoe Nagaran* (Rotterdam 1939). (oorspronkelijk in 1931 verschenen in het Duits).
- Th.M. Metz, 'De Vorst', in: *Het Triwinidoe-gedenkboek Mangkoe Nagoro VII* (Soerakarta 1939).
- H.A. Poeze (e.a.), *In het land van de overheerser, deel I. Indonesiërs in Nederland 1600-1950* (Dordrecht 1986).
- N. Reijers, *Leven in vier werelden. Brieven aan mijn kleinkinderen* (z.p. 2013).
- Documentatie uit de privécollecties van N.J. Metz-Hijmans en D.M. Metz.